

Píše Jan Budňák

(E*forum, 11. 05. 2015)

Křehká spojení

Na souvislosti mezi vídeňským modernistickým časopisem *Die Zeit* a českou, resp. středoevropskou modernou se v posledních letech zaměřily dvě komplementárně pojaté publikace, jejichž hlavními autory a vydavateli jsou Lucie Merhautová (Kostrbová) a Kurt Ifkovits. V roce 2011 spolu s Vratislavem Doubkem napsali a vydali publikaci *Die Wiener Wochenschrift Die Zeit (1894–1904) als Mittler zwischen der tschechischen und Wiener Moderne (Vídeňský týdeník Die Zeit [1894–1904] jako prostředník mezi českou a vídeňskou modernou*, Masarykův ústav a Archiv AV ČR a Österreichisches Theatermuseum, Praha a Vídeň) a v roce 2013 vydali kolektivní monografii *Die Wiener Wochenschrift Die Zeit (1894–1904) und die zentraleuropäische Moderne (Vídeňský týdeník Die Zeit [1894–1904] a středoevropská moderna*, Masarykův ústav a Archiv AV ČR a Klartext, Praha – Essen – Vídeň).

První z obou monografií obsahuje vedle teoreticky a metodologicky výrazně profilovaného úvodu studie tří spoluvydavatelů k česko-rakouskému politickému kontextu týdeníku *Die Zeit* (Doubek), k jeho roli v kontextu české literatury poslední čtvrtiny 19. století (Merhautová) a k roli, kterou v kontextu vývoje německé a rakouské moderny sehráli čeští přispěvatelé *Die Zeit* a česká témata (Ifkovits). Druhá monografie je mnohem „kolektivnější“, což je dáno záměrem pokrýt značnou část výjimečně širokého záběru, který časopisu vtiskl jeho strůjce, hybatel vídeňské moderny Hermann Bahr (1863–1934). Publikace sleduje jak linii „multi-nacionální“ (polská, resp. jihoslovanská problematika v *Die Zeit*), tak i linii „multi-disciplinární“ („sociologie, ekonomie, politika, antisemitismus, ženská otázka“, s. 9), a do jisté míry tím navazuje na cíle časopisu *Die Zeit*.

Obě knihy zahrnují kromě studií také obsáhlou dokumentační a bibliografickou část. To je z mnoha důvodů praktické i poutavé. V dokumentaci k první monografii si přijdou na své zejména (germano)bohemisté kulturně-analytického ražení, kteří jistě neodolají vzhledu do polemické sebezprezentace české moderny za hranicemi českých zemí v příspěvcích J. S. Machara nebo F. V. Krejčího, jež jsou ve výboru otištěny v plném znění. Velmi cenná – především pro budoucí zájemce o téma – je bibliografie textů s českou tematikou v týdeníku (2011, s. 375–398). Dokumentační část druhé knihy vybízí ještě více k paralelnímu čtení odborných studií a pojednávaných příspěvků z *Die Zeit*. Vybrány byly opět – nyní už v multinacionálním a multidisciplinárním rámci – texty klíčové, které navíc spojuje jedinečné komunikační zasazení: exkluzivní prezentace směrem ven, k samému „centru“, umožňující navíc zisk symbolického

kapitálu doma.

Otázku transferu, o kterou tu běží, chápou spoluvydavatelé nejen jako literární problém, ale v širokém, i politickém a světonázorovém smyslu, jako problém kulturní. V tom jsou, jak zdůrazňují v úvodu k první z obou monografií, zajedno s aktuálním pohledem na vídeňskou modernu, která dnes bývá chápána jako „komplexní systém sociálních, ekonomických, mentálních a estetických interakcí“, a vymezují se vůči nejčastějšímu bohemistickému pohledu na (českou) modernu jako „samostatný estetický fenomén“ (s. 9). Merhautová a Ifkovits však nepodléhají idealizované představě o hladkém přenosu kulturních statků mezi centrem a „provinciemi“, mezi různými národními kulturními jednotkami nebo dominujícími a progresivními diskursy, nýbrž jde jim o „diferencovaný model prostředkování“ (2011, s. 11), s explicitním odkazem na přístup „histoire croisée“ historiků Michaela Wenera a Benedicta Zimmermanna: „Transfer nemusí vždy znamenat stavění mostů, často se vůbec nejeví jako kýžený cíl, spíše jako druhotný produkt strategií a pozic jednotlivých aktérů. Nedorozumění, odlišná očekávání a z nich plynoucí zklamání, rozchody a návraty, vědomé využívání partnerů a nalézání vlastních strategií jsou pro proces transferu často symptomatictější než vůle ke sblížení stanovisek ve smyslu patosu kulturního prostřednictví.“ (2011, s. 13)

Z českého pohledu patrně nejzajímavější a svým způsobem velmi drásavý příklad tohoto trnitého transferu je historie sblížení a rozchodu J. S. Machara – jakožto modernistického „našeho muže ve Vídni“ – s Bahrem, kterou líčí Lucie Merhautová (2011, s. 58–94). Merhautová začíná známými, ale z určité perspektivy jen zdánlivými disonancemi mezi „školou národní“ a „školou kosmopolitní“. Touto perspektivou je recepce německé literatury: „Česká moderna prolomila nepřející nedůvěru vůči německé literatuře, kterou se vyznačovali nejen konzervativní autoři, ale např. i časopis Lumír.“ (s. 70) Merhautová tedy vidí Machara a českou modernu 90. let jako generační „literární revoluci“ (s. 67) pod vlajkou individualismu (s. 69), internacionalismu (s. 70) a „programového obnovení kontaktu s literárním a kulturním Německem“ (s. 71). Navzdory tomu, že „rakouská literatura a Mladá Vídeň neměly pro českou modernu tak omamný lesk jako Jüngstes Deutschland“ (s. 75), vrhne se Machar v roce 1894, když dostane od Bahra nabídku organizovat česká, resp. slovanská témata ve vznikající *Die Zeit*, nadšeně do práce; přesvědčí T. G. Masaryka, aby přispíval politickými články, F. V. Krejčího k recenzím i syntetickým textům o české literatuře, a je si okamžitě vědom toho, že *Die Zeit* může být vítanou publikační platformou evropského významu pro mladou českou literaturu i reformní (realistickou) politiku a účinným nástrojem v jejím prosazení v Praze. Konstelace kulturního transferu se zde jeví jako nejlepší možná z obou stran: Bahr budoval *Die Zeit* na zásadě „dobrého evropanství“, chápaného jako mezinárodní a moderní (ačkoli Kurt Ifkovits správně upozorňuje na to, že tyto pojmy byly obsahově vágní, a tudíž nevypočitatelné). Macharovo angažmá pro *Die Zeit* nicméně ochládá na nacionálně vypjatém konci roku 1897 (Badeniho jazyková nařízení), a to výhradně z důvodů národně-politických: „Prohlásil jsem jim [tj. vydavatelům *Die Zeit* Kannerovi a Singerovi], že jsme došli k bodu, kde se rozcházíme, že jsem přec jen víc nacionál, než

jsem tušil, že jsem nejen já, ale i mnozí u nás jim vděční za to, co pro nás učinili [...], ale že zde neharmonujeme. Varoval jsem je před nacionalismem německým. [...] Slovem: stojím s nima dnes tak, jako bych držel v kapse nabitou pistol.“ (2011, s. 357). Ačkoli Machar (stejně jako Masaryk) i po roce 1897 s *Die Zeit* spolupracoval a vkládal v ni stále naděje, je, jak dokládá Merhautová, nacionální půdorys jeho aktivit nesporný.

Výklad o intencích českých modernistů, kteří se chopili mediální příležitosti, je následován pohledem top-down Kurta Ifkovitse na roli Čechů při Bahrově budování vídeňské moderny na pozadí mediálních strategií *Die Zeit* (2011, s. 95-112). Ifkovits se ve studii přibližující vývoj záměrů Hermanna Bahra s *Die Zeit* a rakouskou modernou opírá zejména o Bahrovu sebe prezentaci v dopisech otci, ukazuje ale také, jak „solitérní“ (s. 103) byla nika *Die Zeit*, do níž Macharovým prostřednictvím mediálně vstoupila česká moderna. S Bahrovým odklonem od „dobrého evropanství“ jakožto vůdčí ideje časopisu v druhé polovině 90. let, a novým, byť stále modernisticky (2013, s. 95) chápaným programem „objevení provincie“, se i v *Die Zeit* dostávají ke slovu konzervativní hlasy. Lucie Merhautová ukazuje ve studii z druhé monografie (*Bahrův program „objevení provincie“ a tematizace Prahy jakožto „města německé literatury“ v Die Zeit*, s. 93-103), že Bahr se na konci 90. let názorově sešel např. s Peterem Roseggerem na pozici těch, kteří překračují vídeňský „kruh diletantů a literátů“ (s. 99). Do jaké míry lze tuto pozici ještě považovat za modernistickou, zde zůstává bez odpovědi. Jistou formou odpovědi může být postřeh Jörga Krappmanna (*Allerhand Übergänge*, 2013, viz [echo Štěpána Zbytovského](#)), že Eugen Schick, autor přehledového svazku *Die mährische Moderne* (Moravská moderna, 1906), vymezuje svůj předmět „čistě časově“, podle dat vydání sledovaných děl (s. 265). Z toho vyplývá, že pojem moderny přišel o většinu svého esteticky distinktivního významu nejpozději v momentě, kdy dorazil do „objevených provincií“. Přesto, ukazuje závěrem Merhautová, přispěla Bahrova výzva k „objevení provincie“ k silnější emancipaci německé literární scény nejen v Brně (Schick), ale i v Praze (Alfred Klaar, *Prag als deutsche Literaturstadt*, uveřejněno v *Die Zeit* v červnu 1900).

Zvláště druhá z obou monografií nabízí mnoho dalších impulsů. Bahrův týdeník se v příspěvcích o zrození sociologie z ducha *Die Zeit* (Peter Stachel) nebo o diskurzivním a institucionálním kontextu útoku Ivana Franka na Adama Mickiewicze na stránkách *Die Zeit* (Stefan Simonek) jednoznačně vyjevuje jako (ve své spleitosti) výjimečně silný „uzel prostředkování“ (2011, s. 12), jehož analýza v konečném důsledku potvrzuje tezi vydavatelů obou monografií, že proces transferu (Vermittlung) měl převážně podobu diferenciacce namísto integrace (2011, s. 13).